

YENİLİKÇİ GELİŞME TEMELİNDE ULUSAL EKONOMİNİN REKABET GÜCÜNÜ ARTIRMA OLANAKLARI

İbrahim Qadim QULİYEV*

Özet: Ulusal ekonominin sürdürülebilir kalkınmasını karakterize eden göstergelerden biri rekabet gücüdür. Bu göstergenin elde edilebilmesi için ülke ekonomisinde, çeşitli alanlarda ve bölgelerde karmaşık tedbirlerin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Günümüzde bu sorun, dünya ekonomisindeki değişimlere esnek uyum, dijitalleşme ve inovasyon yoluyla çözülmektedir. Gerçeklerden hareketle, günümüzde yeniliklerin dışında kalan, bunları zamanında ve başarılı bir şekilde uygulamayan ülke ve kuruluşların, "hızlı trenden atlayan yolculara" benzediği söylene bilir. Yani ilgili ülkenin uluslararası dünyada iyi bir konum alma olasılığı, o yolcunun güvende kalma olasılığına eşit kabul ediliyor. Bu nedenle rekabet adı verilen yarışta kazananlar arasında ola bilmek için yenilikçi gelişimin tüm araç ve fırsatlarından maksimum düzeyde yararlanmak gerekmektedir.

Her durumda, ulusal ekonominin yenilikçi gelişiminin temeli, doğal kaynakları ve insan sermayesidir. Her iki kaynak türü de amaca yönelik ve verimli kullanılmadan rekabet gücünün sağlanması mümkün değildir. Çünkü doğal kaynakların ve hammaddelerin nihai ürüne dönüştürülerek iç ve dış pazarlara ihraç edilmesi modern düşünceye ve teknolojik bilgiye sahip personel tarafından gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle son yıllarda Azerbaycan'da benimsenen kalkınma programları ve konseptlerinde sürdürülebilirliğe yönelik hedefler yer almaktadır. Yenilikçi teknolojilerin kullanımı ve insan sermayesinin geliştirilmesi Bunların tutarlı bir şekilde uygulanması, ulusal ve bölgesel düzeyde rekabetçi bir ekonominin oluşmasını amaçlamaktadır. Uzun bir süre sonra işgalden kurtulan Azerbaycan'ın şehir ve köylerinin ülke ekonomisine entegre edilmesi ihtiyacı bu konuyu daha da acil hale getiriyor. Bunlar dikkate alınarak, sunulan rapora Karabağ ve Doğu Zengezur ekonomik bölgeleri de dahil olmak üzere Azerbaycan ekonomisinin ve bölgelerinin yenilikçi gelişiminin sağlanması konuları yansıtılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Rekabet, Yenilik, Kalkınma*

Opportunities to Increase the Competitiveness of the National Economy on the Basis of Innovative Development

Abstract: One of the indicators characterizing the sustainable development of the national economy is its competitiveness. In order to achieve this indicator, complex measures should be implemented in the country's economy, in its various fields, as well as in the regions. Currently, this issue is being solved through flexible adaptation to the changes in the world economy, digitalization and innovation. Based on the realities, it can be said that the countries and entities that are currently excluded from innovation and do not apply the principles in a timely and successful manner are like "passengers jumping from a fast moving train". In other words, the probability of the relevant country taking a decent position in the international world is considered equal to the probability of that passenger staying safe. Therefore, in order to be among the winners in the race called competition, it is necessary to take maximum advantage of all the tools and opportunities of innovative development.

In any case, the basis of the innovative development of the national economy is its natural resources and human capital. It is impossible to ensure competitiveness without purposeful and efficient use of both types of resources. Because natural resources and raw materials are transformed into finished products and exported to domestic and foreign markets can be realized by personnel with modern thinking and technological knowledge. Therefore, in the development programs and concepts adopted in Azerbaijan in recent years, the goals for the sustainable use of innovative technologies and the development of human capital Their consistent implementation is aimed at the formation of a competitive economy at the national and regional levels. The need to integrate the cities and villages of Azerbaijan, freed from occupation after a long time, into the national economy makes this issue even more urgent. Taking these into account, the issues of ensuring innovative development of Azerbaijan's economy and regions, including Karabakh and Eastern Zangezur economic regions, were reflected in the presented report.

Key Words: *Competition, Innovation, Development*

Giriş

Son birkaç on yılda ülkeler arasındaki ekonomik rekabet bölgesel ve küresel ölçekte yoğunlaşıyor. Küreselleşmenin yol açtığı temel risklerden kaçınmak için hemen hemen her devlet, uluslararası ekonomik ilişkilerde etkili bir oyuncu haline gelmeye ve dünya ekonomik pazarında hak ettiği yeri almaya çalışmaktadır. Eyaletlerin/ulusların hâlâ rekabet ettiğine dair

* Doç. Dr., Bakü Avrasya Üniversitesi, İktisat Doktorası, i.quliyev68@mail.ru.

bazı şüpheler olsa da bu bir gerçek olmaya devam ediyor, çünkü piyasa açıkken rekabet eden sadece işletmeler değil. Ekonomilerin birbirine bağımlılığının artmasına ve dünya emtia ve finans piyasalarının oluşmasına yol açan dünya ekonomisinin küreselleşmesi, ülkeler arasındaki rekabeti güçlendirmiş ve ulusal rekabet avantajlarının doğasının anlaşılması üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır. Ayrıca ulusal rekabet edebilirlik konuları, ülkenin dinamik ekonomik kalkınmasının sağlanması ve nüfusun yaşam standardının yükseltilmesiyle yakından ilgilidir.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nde ekonomik ilişkilerin dönüşümü, piyasa ekonomisinin gelişmesi, konuların mali ve ekonomik faaliyetlerinin değerlendirilmesinde "rekabet gücü" gibi ekonomik kategorilerin kullanımını önceden belirlemiştir. Küreselleşme ve entegrasyon süreçlerinin yoğunlaşmasıyla karakterize edilen ekonomik ilerlemenin mevcut aşaması, bu tanımın, tek tek ülkelerin ve bu ülkelerin bölgelerinin ekonomik durumunun değerlendirilmesinde ana kriterlerden biri olarak kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Günümüzde rekabetçilik çeşitli alanlarda yaygın bir araştırma konusudur. Ekonomik değişimlere bağlı olarak bölgeler, endüstriler, işletmeler farklı düzey ve şekillerde başarı kazanarak dış ve iç değişimlere uyum sağlamakta, rekabet gücü üzerinde önemli bir etkiye sahip olmaktadır. İçinde bulunduğumuz dönemde yürütülen çalışmalar çoğunlukla az sayıda gelişmiş model ve göstergeye dayandığından, bir kısmı rekabet edebilirliğin belirleyicilerinin varsayılan nedenlerini çeşitli ölçeklerde ampirik olarak sorgulamaktadır.

Firma düzeyinde bu, rekabetçi bir iş ortamında veya pazar bölümünde pazar payı ve müşteriler için rekabet etme becerisi anlamına gelebilir. Her ne kadar orijinal rekabetçilik kavramı, Smith ve Ricardo'nun ilk çalışmalarından Porter ve diğerlerinin çalışmalarına kadar iktisatçılar tarafından önerilmiş olsa da, yönetim araştırmalarında rekabetçilik giderek daha önemli hale gelmiştir (Bhawsar, 2015: 668). En çok alıntı yapılan tanım, geleneksel olarak ulusal ekonomiye odaklanmayı yansıtmaktadır. OECD tarafından "bir ülkenin, serbest ve adil bir piyasada uzun vadede nüfusun gerçek gelirini korurken ve artırırken, uluslararası pazarların taleplerini karşılayan mal ve hizmetler üretebilme derecesi" olarak verilmektedir. Bu, Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) makroekonomiyi "bir ülkenin üretkenlik düzeyini belirleyen kurumlar, politikalar ve faktörler kümesi" şeklindeki daha geniş tanımıyla çalışmaktadır (WEF., 2019: 28).

Rekabet edebilirlik derecesi, piyasadaki güçler dengesini değerlendirmeyi mümkün kılar ve ulusal ekonominin gelişmesi için stratejik yönlerin oluşturulmasında ana yön görevi görür. Bana göre rekabetçi ilişkiler, ekonomik ilerleme faktörlerinin etkili bir şekilde kullanıldığı ekonomik mekanizmayı temsil ediyor.

- Günümüzde rekabetin davranışsal anlayışı, amacının ve davranışsal yöntemlerinin daha kesin olarak belirtilmesi yönünde gelişmiştir. Kurumsal rekabet gücü sorunlarını inceleyen araştırmacıların asıl görevi, rekabet gücü yönetimi sorunlarını çözme kriterlerini belirlemek ve rekabet gücünün kaynaklarını ve faktörlerini bulmaktır. Bununla birlikte çeşitli yazarların görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, rekabet edebilirliğin tanımında belirsizlik bulunmaktadır ve bu durum bana göre kurumsal rekabetçiliğin belirli özelliklerinin eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Bu bakımdan içeriği ve özü, genel kabul görmüş bir tanım olmadığı sürece, belirli bir bilişsel konunun temsiline bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanır.

- Bir değerlendirme göstergesi olarak kabul edilen rekabetçilik aşağıdaki değerlendirme unsurlarını içerir:

- Konular (alıcılar, hükümet yapıları, yatırımcılar); nesneler (ürün, hizmet, işletme, organizasyon, endüstri, bölge, ülke); değerlendirme kriterleri (gelişme hızı, pazar konumu, fiyat düzeyi, ödeme gücü, kalite).

Buradan "rekabet edebilirlik" kavramının amaç ve hedeflere bağlı olarak farklı yönlerde kullanılabileceği anlaşılmaktadır. Trofimova, "nesnenin rekabetçiliğinin, belirli göstergelerle

ifade edilen, nesnenin pazardaki rakiplere göre konumunu karakterize eden ekonomik bir kategori olduğuna" inanmaktadır (Трофимова, 1998: 16).

Şu anda ulusal ekonominin rekabet edebilirliği her ülke için öncelikli hedeftir. Rekabet gücü, devlet ekonomisinin verimliliğini değerlendirmek için kullanılan tanımlayıcı özelliklerden biridir.

- Ulusal ekonominin herhangi bir alan kompleksinin (yeni bir üretim sistemi olarak kümelenme) çalışma ortamı, ekonomik ilişkilerinin varlığına ve uygulanmasına ilişkin bir dizi koşul ve faktör tarafından belirlenir. Endüstriyel faaliyet mekanizmasının değerlendirilmesine yönelik sistematik yaklaşım, herhangi bir üretim sürecinin doğrudan dış ve iç çevreye sahip bir dönüşüm sistemi olarak hareket ettiği gerçeğine dayanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ulusal ekonominin saha kompleksi, iki bileşeni bir sistem olarak birleştirir (Gruzan, 2021: 64-65):

- Sistemin girdi ve çıktısını, dış dünyayla etkileşimi, geri bildirimi içeren dış ortam;
- Amaçlanan hedeflere ulaşmak için yönetim konusunun nesne üzerindeki etki sürecini sağlayan birbiriyle ilişkili bileşenler kümesi olan iç ortam.

Azerbaycan petrole bağımlı bir ülke olarak ekonomisini çeşitlendirme konusunda Norveç ve Hollanda gibi Batı Avrupa'nın önde gelen gelişmiş ülkelerinin deneyimlerinden yararlanabilir. Araştırma açısından uygulamalı ilgi deneyimi, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde olduğu gibi petrol ve gaz endüstrisinin GSYİH yapısında en büyük paya sahip olduğu ve tüm petrol ve gaz sahalarının bulunduğu Norveç'in deneyimidir. Denizler devletin mülkiyetindedir. Hidrokarbon kaynaklarının yönetimi de dahil olmak üzere sektörün düzenlenmesi Norveç Kralı'nın kontrolü altında ve doğrudan Petrol ve Enerji Bakanlığı'nın kontrolü altındadır. Petrol ve gazdan elde edilen gelirin büyük kısmı Emekli Sandığı hesabına aktarılıyor (<https://nbim.no/en/the-fund/about-the-fund/>).

Petrole bağımlı bir ülke olarak rekabetçi ekonomik kalkınma deneyimini Hollanda'dan da öğrenebiliriz. Hollanda sendromu olarak adlandırılan kavram, Hollanda'nın 1960'lı yıllarda petrol sektörüne tamamen bağımlı olması nedeniyle petrol fiyatlarının düşmesi nedeniyle yaşadığı ekonomik krizin sonucunu karakterize etmektedir. Daha sonra ilgili ülke, ekonominin diğer sektörlerini rekabetçi bir şekilde geliştirerek bu sendromun üstesinden geldi.

Ulusal ekonominin rekabetçi olabilmesi için petrol dışı sektörlerin de geliştirilmesi gerekmektedir. Geliştirilmesi gereken alanların aşağıdaki önceliklere göre sıralanması gerektiğini düşünüyoruz:

- Öncelikle ekonominin çeşitlendirilmesine yönelik planların tanımlanması ve Hollanda ekonomik kalkınma sendromunun ortadan kaldırılmasına yönelik önlemlerin uygulanması;
- Çeşitli sanayi alanlarının kurulması, geliştirilmesi ve ihracat konusunda uluslararası iş birliğinin yürütülmesi;
- Turizm sektörünün geliştirilmesine ve yabancıların ülkeye gelişinin teşvik edilmesine dayalı olarak ülkeye döviz akışının sağlanması;
- Beşeri sermayenin geliştirilmesi, petrol ve gazdan elde edilen gelirlerin insan sermayesinin geliştirilmesi için harcanması veya daha doğrusu giderlerin önemli ölçüde artması;
- Rekabet gücü zayıf uzmanlıkların iptal edilmesi ve nüfusun modern, daha dijital odaklı mesleki bilgisinin artırılması yönünde çalışmalar yapılması.
- Bölgesel politikanın geliştirilmesine dayalı olarak nüfusun başkentten bölgelere aktarılmasına yönelik zeminin oluşturulması.

Dünya ekonomisinin mevcut gelişme aşaması, gelişmekte olan ülkelerin ulusal ekonomilerinin ekonomik büyümesindeki yavaşlama, ana pazarlarda küresel rekabetin artması ve bilimsel ve uygulamalı bilimin aktif gelişimi ile karakterize edilmektedir.

Dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinin ulusal ekonomilerinin yükselişi, çoğunlukla devletin, ulusal sermayenin ve bir bütün olarak bilim camiasının çıkarlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olan inovasyon alanındaki devlet politikası tarafından belirlenmektedir. Ulusal ekonomilerin yenilikçi gelişiminde özel bir faktör, ticari kuruluşların yenilikçi faaliyetleridir (Пятаченко, 2021: 564).

Son yıllardaki bilimsel araştırmalarda, endüstriyel komplekslerin ve şirketlerin rekabetçi gelişiminin izlenmesi ve sağlanması sorununa büyük önem verilmektedir. Ancak bu sorunun bazı yönleri henüz yeterince çözülmemiştir. Ekonominin rekabet gücünü analiz etmeye yönelik mevcut yöntemler, çoğu durumda araştırmaların yüksek emek yoğunluğu ile karakterize edilir. Bu, rekabet edebilirlik durumunun sistematik bir temelde hızlı bir şekilde değerlendirilmesine, endüstriyel komplekslerin ve şirketlerin rekabet edebilirlik düzeyinin izlenmesinin organize edilmesine izin vermez. Ayrıca bu yöntemler, şirketin rekabet gücü düzeyinin dinamiklerini hesaba katmaya ve bu dinamiklerin faktörlerini belirlemeye izin vermemektedir (Криворотов, 2020: 512).

Ekonominin rekabet gücünün artırılması için öncelikle ülkede faaliyet gösteren firmaların rekabet gücünün ölçülmesine yönelik etkin yöntemlerin ortaya konulması gerekmektedir. Şirketlerin rekabet gücünü değerlendirmek için mevcut popüler yöntemlerin uygulanmasının analizi, çoğunun düşük pratik olanaklara sahip olduğunu ortaya çıkardı. Kural olarak, yalnızca mevcut rekabet gücü seviyesini belirleyebilirler ve rekabet gücü seviyesindeki değişikliklerin dinamiklerini analiz etmek veya birkaç rakibi hesaplamak ve karşılaştırmak gerekiyorsa, bu görev bir şekilde imkansız olacaktır (Криворотов, 2020: 513).

Yeniliğe, dinamik ilerlemeye ve değişen iş koşullarına dayalı bir ekonominin oluşması, bilgi faktörünün öneminin artması, işletmelerin yenilikçi potansiyeli geliştirmeye yönelik, daha önce kullanılanlardan daha verimli yeni araçlar aramasını gerektirmektedir. Listelenen faktörler ayrıca işletmelerin bir bütün olarak ekonomik varlığın rekabet gücünü artırmak için etkili araçlar aramasını gerektirir.

Ekonominin rekabet avantajını kazanmanın yollarından biri yenilikçi ekonominin gerekliliklerini dikkate alan entegrasyondur. Entegrasyon süreçlerinin yardımıyla bölgede, özellikle sanayide lider konuma gelmekten oluşan aşağıdaki ana stratejik hedeflerin uygulanmasını içerir (Гайфутдинов, 2022: 23):

- Yönetim teknolojileri alanında satış hacmi, maliyet minimizasyonu, ürün kalitesi ve yenilikçilik;
- Ürünlerin ve tüm işletmenin rekabet gücünün güçlendirilmesi;
- Kapitalizasyonun arttırılması.

Bir bütün olarak Azerbaycan ekonomisinin ilerlemesi inovasyon ve entegrasyon süreçlerine bağlıdır. Küresel trendler, birleşme ve satın almalar yoluyla işletmelerin daha geniş bir tüketici kitlesi için daha iyi ürünler üretmelerine olanak tanıyan fırsatları fark etmelerine yol açıyor.

Modern koşullarda en etkili birliktelik, inovasyon alanında dikey entegrasyona veya tamamlayıcılığa dayalı holding birleşmeleri olacaktır. Bu öncelikle bir kriz durumunda ekonominin yenilikçi potansiyelini artırmayı, yenilikleri kullanma alanında ek fırsatlar elde etmeyi ve rekabet avantajı elde etmeyi amaçlamaktadır (Гайфутдинов, 2022: 23).

Bir dizi araştırmacı, aşağıdaki unsurlar sistemi aracılığıyla ekonominin rekabet gücünü artırmanın yenilikçi potansiyelini tanımlamaktadır:

- Mali potansiyel (yeni ürünlerin, hizmetlerin, üretim süreçlerinin, teknolojilerin, sistemlerin üretimi için gerekli mali kaynakların mevcudiyeti);
- Entelektüel potansiyel (yenilikleri geliştirme, üretme, uygulama ve bunları yönetme yeteneğine sahip yüksek nitelikli personelin (liderler, çalışanlar ve hizmetçiler) varlığı);

- Organizasyon ve yönetim potansiyeli (yeniliğin kazanmak için organizasyonun sağlanması etkili bir şekilde kurulması, gelişmiş stratejinin kullanabileceği için iş birimlerinin güçlendirilmesi);

- Araştırma potansiyeli (araştırma çalışmalarının yürütülmesi için gerekli yeniliklere yönelik araştırma kaynaklarının mevcudiyeti (patentler, lisanslar, teknik bilgi), malzeme ve teknik destek (araçlar, ekipman, cihazlar, deneysel temel);

- Üretim ve teknolojik potansiyel (yeniliklerin (makineler, ekipman, aletler, teknolojiler) üretilmesi için gerekli üretim ve teknolojik destek);

- Pazarlama potansiyeli (yeniliklerin tanıtılması ve tanıtılması için gerekli pazarlama araçlarının, tekniklerinin ve pazarlama yönetimi teknolojilerinin mevcudiyeti);

- Bilgisel ve metodolojik potansiyel (üretim ve ekonomik faaliyetin yönetimi için entegre bir otomatik sistemin varlığı, bu alandaki gelişmeler hakkında bilgi derecesi)

Aktif inovasyon politikası ülke şirketlerinin rekabet gücünü artıran temel faktörlerden biridir. İşletmenin rekabet gücünün artırılması, pazar payının ve karlılık düzeyi göstergelerinin artırılması pahasına oluşur. Başka bir deyişle teknolojilerin, malların ve finansın rekabet edebilirliğinin göstergeleri. Inovasyon faaliyetinin firmanın rekabet gücünü artırmadaki etkisi göz önüne alındığında, inovasyon konusunda aktif olarak yer alan firmanın rekabet gücünün oluşumuna ilişkin bir model ortaya koymak mümkündür.

Ulusal ekonominin rekabet gücünün üretim faktörleri temelinde geliştirilmesi tamamen ülkenin mevcut kaynak potansiyeline, yani doğal kaynak potansiyeline, iklim koşullarına, işgücü kaynaklarına bağlıdır. Dolayısıyla ülkenin rekabet gücünün en önemli kaynağı mevcut kaynak potansiyelidir. Ancak üretim faktörlerinin sağladığı rekabet avantajlarına dayalı olarak ulusal ekonominin rekabet gücü, gelişmesinde oldukça sınırlıdır, çünkü uluslararası rekabet gücünü yüksek düzeyde tutabilen endüstrilerin sayısı hızla azalmaktadır. Ulusal ekonomilerin uluslararası rekabetçiliğinin gelişiminin bu aşaması, Smith'in hakkında yazdığı ülkelerin mutlak avantajlarına dayandığı için dünya tarihinde uzun bir belirleyici dönemdi (sanayi öncesi aşama). Dünyanın neredeyse tüm ülkeleri rekabet edebilirliğin bu aşamasını geçmiştir.

Ülkenin rekabet gücünün bir sonraki aşaması, rekabet gücünün artırılmasında itici güç olarak öne çıkan yatırımlarla doğrudan ilgilidir. Ülkenin rekabet avantajı yatırım kapasitesi, yatırım faaliyeti düzeyi ile belirlenir, çünkü yatırımlar sayesinde ülke mevcut üretim faktörlerini iyileştirebilir ve yeni üretim faktörlerinin oluşumuyla bağlantılı olarak daha da gelişmeleri için koşullar yaratabilir. Böylece ülkenin rekabet avantajı sağlayan kaynak tabanı güçlendirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ulusal ekonominin uzmanlık alanlarının rekabet gücünün artırılmasını sağlayacak yatırım faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik uygun bir devlet politikasının geliştirilmesine ihtiyaç vardır.

Ulusal ekonominin inovasyona dayalı rekabet gücünün gelişimi, tüm bileşenlerinin varlığı ile karakterize edilir, çünkü bu aşama, ulusal üreticilerin dünya pazarında başarılı bir şekilde rekabet edebilecekleri daha büyük bir sanayi kompleksi ile karakterize edilir. Ulusal ekonominin rekabet edebilirliğinin bu aşaması, yeniliklerin büyümesini sağlayan yeni uzmanlaşmış üretim faktörlerinin gelişmesiyle karakterize edilir. Temel faktörlerin kullanımı nesnel olarak sınırlıdır ve bu da rekabet gücünün artmasını teşvik etmektedir. Rekabet gücünün artırılması için kaynakla ilgili önemli alanların gelişmesi, yurt içi talebin yapısının karmaşıklığı, çok uluslu ve ulusötesi şirketlerin faaliyetlerinin uluslararası niteliği, yurt içi talebi uluslararası talebe dönüştürmektedir. Rekabet edebilirliğin gelişiminin bu aşaması, farklı dönemlerde bu aşamaya ulaşan ABD, Almanya ve Japonya gibi oldukça gelişmiş ülkeler için modern koşullarda karakteristiktir.

Ulusal ekonominin rekabet alanları ülke ekonomisi içerisinde eşit dağılmadığından, etkin bir şekilde gelişebilmeleri için bu alanların uygun kümelenme üretim sistemlerinde birleştirilmesi gerekmektedir. Yukarıda tartışılan rekabet edebilirliğin belirleyicilerinin ulusal

ekonomi sistemindeki faaliyeti, rekabetçi endüstrilerin birbirine bağlı alanlardan oluşan kümeler oluşturmalarına yol açmaktadır ve bu, her özel durumda rekabet avantajı dinamiklerinin analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Ulusal ekonominin rekabetçi sektörleri dikey ve yatay ilişkilerle birbirine bağlıdır, bunların gelişimi yeni rekabetçi endüstrilerin oluşmasına yol açmaktadır. Rekabetçi endüstrilerin kümelenmesi, kümelenmeyi oluşturan tüm endüstriler için karşılıklı desteğin gelişmesine yol açmaktadır.

Ulusal ekonominin rekabetçiliğini belirleyen faktörlerin sınıflandırılması metodolojisinde, Sokolenko (2002: 437) aşağıdaki kümelenme türlerini ayırmıştır.

- Rekabetçi (oldukça rekabetçi ürünler sunma) faktörler;
- Stratejik (belirli bölgelerin kalkınması için önemli) faktörler;
- Sonradan oluşan faktörler (yüksek büyüme oranına neden olan);
- Potansiyel faktörler (ekonomik kalkınma için kullanılabilir yüksek düzeyde yeterlilik ile karakterize edilir);
- Olgunlaşmış (örneğin, düşük istihdam düzeyi) faktörler;
- İstikrar sağlayıcı (ekonominin çeşitlendirme düzeyini artıran) faktörler.

Sanayinin (üretici) rekabet gücünü etkileyebilecek bir takım faktörler, belirli koşulların sağlanması için daha uzun bir süreyi gerektirir ve dolayısıyla rekabet gücüne etkileri açısından stratejiktir. Sonuç olarak dış çevrenin herhangi bir stratejik faktörü açısından rekabet avantajı elde etme süresi, taktik faktörlere göre daha uzundur.

Rekabetçilik endeksi, bir ülkenin küresel pazarda rekabet edebilme becerisinin başarısını ölçen bir endekstir. Bu endeks genellikle hem ekonomik hem de sosyal göstergeleri içerebilen bir dizi farklı göstergeyle ölçülür. Ekonominin temel rekabet edebilirlik göstergelerine şunları ekleyebiliriz:

1. Kişi başına düşen GSYİH: Bir ülkenin ekonomik faaliyetinin nüfusa bölünmesiyle elde edilen bir ölçüdür. Bu gösterge genellikle ülkeler arasındaki ekonomik kalkınma düzeyini karşılaştırmak için kullanılır.

2. Enflasyon oranı: Ekonomideki mal ve hizmetlerin genel fiyat düzeyinin artış hızıdır. Yüksek enflasyon, mal ve hizmetlerin fiyatlarını artırarak ülkenin rekabet gücünü azaltır.

3. İşsizlik oranı: İş arayan ancak bulamayan (iş arayan olarak kayıtlı) çalışma çağındaki nüfusun toplam yüzdesidir. Yüksek işsizlik, ekonomideki sorunların bir göstergesidir ve işsizliğin düşük olduğu ülkelerin daha rekabetçi olduğu düşünülmektedir.

4. Ticaret dengesi: Bir ülkenin ihracatının değeri ile ithalatının değeri arasındaki farktır. Pozitif bir ticaret dengesi (örneğin ihracatın ithalatı aşması) güçlü bir rekabet gücünün göstergesi olabilir.

5. Araştırma ve geliştirmeye yapılan toplam yatırım düzeyi: Söz konusu yatırım, rekabet gücünü artıracak teknolojik ilerlemeyi ve yeniliği teşvik eder.

6. Ekonominin istikrarı: Buna ulusal para biriminin istikrarı, kamu borcunun düzeyi, siyasi istikrar vb. çeşitli faktörler dahildir.

7. Devlet Verimlilik Endeksi: Bu endeks, kamu hizmetlerinin kalitesi, bürokrasinin düzeyi, yolsuzluğun derecesi ve devletin siyasi stratejilerini etkili bir şekilde uygulama becerisi de dahil olmak üzere kamu yönetiminin kalitesini değerlendiriyor. Etkin bir hükümet, ekonominin istikrarına, iş ortamının öngörülebilirliğine ve toplumdaki genel güven düzeyine katkıda bulunur ve bu da genel olarak ülkenin ekonomik rekabet gücünü artırır.

Uygulamada, ekonominin rekabet edebilirliğine ilişkin göstergeler oluşturmak için GSYİH, GSYİH göstergeleri, ücret göstergeleri, Devlet Bütçe göstergeleri, üretici veya toptan eşya fiyatları, GSYİH deflatörleri, tüketici fiyatları, ihracat fiyatları, iş gücü birimi gibi bir dizi farklı değişken kullanılmaktadır. Maliyetler, döviz kuru, maliyet ve diğer faktörler dâhildir (<https://www.oecd.org/economy/outlook/33841783.pdf>). Bu açıdan Azerbaycan

Cumhuriyeti'nin son yıllardaki makroekonomik göstergelerinin dinamiklerine bakmak yerinde olacaktır.

Tablo 1: Azərbaycan Cumhuriyeti'nin makroekonomik gelişimi (www.stat.gov.az).

Göstergeler	2015	2020	2021	2022	2023*
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, milyon. manat	54380,0	72578,1	93203,2	133972,7	123005,5
Nüfusun geliri, milyon. manat	41744,8	55754,1	57206,8	69163,0	78050,2
Ortalama aylık nominal maaş, manat	466,9	707,7	732,1	840,0	933,8
Devlet bütçesinin gelirleri, milyon. manat	17498,0	24681,7	26396,3	30679,6	35577,8
Devlet bütçesinin harcamaları, milyon. manat	17784,5	26416,3	27422,4	32064,6	36458,0
Kredi yatırımları (on yıl boyunca), milyon. manat	21730,4	14530,4	17119,8	20184,0	23979,1
Ekonomiye yönelik yatırımlar, milyon. manat	20057,4	22484,0	25313,8	29135,1	-
Cari hesap bakiyesi, milyon. Amerikan Doları	-222,5	-227,6	8291,6	23478,9	-

Tablodan da anlaşılacağı üzere analiz döneminde tüm makroekonomik göstergelerin dinamiklerinde olumlu eğilimler yaşandı. Burada Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya ilişkin ilk veriler bir istisnadır. Yani son 2 yılda dinamiklerinde bir azalma kaydedildi. Ancak bunun Azerbaycan'ın ekonomik durumuna ve rekabet gücüne etkisi hissedilmeyecektir.

Bizce Azerbaycan'da ekonominin rekabet gücünün artırılması için aşağıdaki faaliyetlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir:

- Bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınma programlarının uygulanması üzerindeki kontrolün güçlendirilmesi ve bölgelerde gerçek sonuçların elde edilmesi yönünde yeni Devlet Programlarının hazırlanmasına, onaylanmasına ve uygulanmasına dayalı bölgesel politikanın iyileştirilmesi;

- Azerbaycan manatının dalgalı döviz kuruna geçmesiyle birlikte küresel ekonomik sorunlar, döviz kurunun esnek tepkisine dayalı ekonominin oluşması ve genel olarak Azerbaycan'da sadece manatta değil, aynı zamanda alım ve ticarete izin verilmesi. manatın istikrarını korumak amacıyla Merkez Bankası tarafından tahsis edilen fonların ekonominin canlanmasına yönlendirilmesinin yanı sıra diğer para birimlerinde kullanılması;

- Nüfusun hem nominal hem de reel gelirini artırıcı önlemlerin uygulanması. Bu tedbirler şunları içermektedir: Öncelikle işletmelerde vergi kaçakçılığının kontrol altına alınması ve işverenlerin çalışanlarına resmi maaşı eksik bildirip kalan tutarı gayri resmi olarak onlara sunmaları, disiplin yaptırımları uygulanması ve buna dayalı istatistiklerin doğru şekilde derlenmesi için koşulların oluşturulması, ve ardından asgari maaş artışı; devlet tarafından çeşitli sosyal projelerin uygulanması.

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin en büyük başarılarından biri ve en önemlisi ekonominin rekabet edebilirliğini artıran temel faktörlerden biri, Azerbaycan'ın tarihî toprakları olan Karabağ'ın Ermenistan işgalinden kurtarılması ve yeniden canlanmaya başlamasıdır. oradaki ekonomi. Azerbaycan'da bölgesel sosyoekonomik ilerlemenin asıl sıçramasının bu bölgede

gerçekleşeceğini düşünüyoruz. Kısa vadeli yatırımlar, uluslararası ve yerel şirketlerle iş birliği ve Devlet Programları bu bölgenin canlanmasında ve Azerbaycan ekonomisinin rekabet gücünün arttırılmasında özel rol oynayacaktır.

Karabağ ve Doğu Zengezur ekonomik bölgelerinin temel ekonomik kalkınma göstergelerine daha yakından bakalım.

Aşağıdaki tablodan her iki bölge için burada çalışan toplam maaşlı çalışan sayısını ve aynı dönemde yani 1 Ocak 2022 için ortalama aylık nominal ücretlerini açıkladık.

Tablo 2: Number of salaried workers and their average monthly nominal wages
(https://stat.gov.az/source/regions/az/2_1.xlsx).

	Çalışan sayısı, bin kişi	Maaşlı çalışanların ortalama aylık nominal maaş, manat
Karabağ ekonomik bölgesi	65,4	437,4
Hankendi şehri	...	...
Ağjabadi ilçesi	13,5	427,7
Ağdam ilçesi	14,0	413,1
Barda ilçesi	16,6	425,8
Fuzuli ilçesi	9,6	467,3
Hocalı ilçesi	1,2	537,0
Hocavend ilçesi	1,4	523,1
Şuşa ilçesi	2,0	542,0
Tartar ilçesi	7,1	429,6
Doğu Zengezur ekonomik bölgesi	22,2	482,7
Cebrail ilçesi	4,1	495,7
Kelbecer ilçesi	6,2	463,0
Gubadlı ilçesi	2,9	559,1
Laçın ilçesi	6,9	455,8
Zengilan ilçesi	2,1	525,6

Bölgelerin maaşlı işçi sayılarına ve ortalama aylık nominal ücretlerine bakıldığında en fazla maaşlı işçinin bulunduğu bölgenin 36.600 kişi ile Karabağ ekonomik bölgesinin Berda ilçesi ve 6.900 kişi ile Doğu Zengezur'un Laçın ilçesi olduğunu görüyoruz.

Nominal ortalama aylık ücretlere göre Karabağ ekonomik bölgesindeki Şuşa şehri 542 manat ile önde. Aynı göstergeye göre Doğu Zengezur ekonomik bölgesinde Gubadlı bölgesi 559,1 manat maaşla önde. Bu nedenle, "Azerbaycan: 2030'a kadar sosyoekonomik kalkınmanın ulusal öncelikleri" temelinde, ülkemiz ekonomisinin rekabet gücünü artırmak için aşağıdaki adımların atılması gerekmektedir:

- Ekonominin çeşitlendirilmesi;
- İnsan sermayesine yapılan yatırımların artırılması;
- Yenilik ve girişimciliğin teşvik edilmesi;
- Altyapının iyileştirilmesi;
- İş ortamının desteklenmesi;
- Bölgelerin kalkınmasını arttırmak.

Dolayısıyla Azerbaycan'da ekonominin rekabet gücünün arttırılması yönünde atılacak en önemli adımlardan biri, petrol dışı sektörde çeşitlendirme potansiyeli yüksek alanların belirlenmesi, ekonomik göstergelerin iyileştirilmesi temel olarak değerlendirilmelidir.

önceliklerin belirlenmesi ve bu doğrultuda küresel krizler bağlamında yeterli bir eylem stratejisinin geliştirilip uygulanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Bhawsar, P. and Chattopadhyay, U. (2015). "Competitiveness: review, reflections and directions". *Global Business Review*, 16(4): 665–679.
- Chaudhuri, S. & Ray, S. (1997). "The competitiveness conundrum: literature review and reflections". *Economic and Political Weekly*, 83-91.
- Ciarreta, A. and Nasirov, S. (2012). "Development trends in the Azerbaijan oil and gas sector: Achievements and challenges". *Energy Policy*, (40): 282-292.
- Gruzan, A.V., Kozachenko Zh.N. (2021). "Conditions and factors of international competitiveness of the industry complex of the national economy". Formation of the geo-economic strategy for the development of the region during the coronavirus pandemic, 59-69.
- Omelchuk, O.M., Hrynko, S.D., Ivanovska, A.M., Misinkevych, A.L., & Antoniuk, V.V. (2021). "Protection of human rights in the context of the development of the rule of law principle: The international aspect". *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 28(1): 32-42.
- Ruffin, R. (2002). "David Ricardo's discovery of comparative advantage". *History of political economy*, 34(4): 727-748.
- Turgunpulatovich, A.O. (2022). "Modern Trends in the Formation of International Competitiveness of the National Economy". *International Journal of Social Science & Interdisciplinary Research*, (11): 69-79.
- Гайфутдинов, Л.Ф. (2022). "Пути повышения конкурентоспособности промышленного предприятия на основе интеграции в условиях становления инновационной экономики". Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Экономика и управление, 4: 22-25.
- Криворотов, В.В., Калина, А.В., Ерыпалов, С.Е. & Кобекина, Д.И. (2021). "Динамическая оценка конкурентоспособности предприятия с учетом реализации стратегии его инновационного развития". *Journal of Applied Economic Research*, 9(4): 512-542.
- Трофимова, Я.В. (1998). "Определение конкурентоспособности промышленного предприятия". Автореф. дис. канд. экон. наук: Трофимова Ярослав Владимировна. Ярослав, 24с.
- Фурсов, В.А., Лазарева, Н.В. & Куш, Е.Н. (2022). "Конкурентоспособность национальной экономики как определяющий критерий обеспечения экономической безопасности страны". *Журнал прикладных исследований*, 2(4): 119-126.
- <https://countryeconomy.com/government/global-competitiveness-index/norway>
- <https://tradingeconomics.com/azerbaijan/competitiveness-index>
- <https://www.adb.org/countries/azerbaijan/economy>
- <https://www.focus-economics.com/countries/azerbaijan>
- <https://www.oecd.org/economy/outlook/33841783.pdf>
- <https://www.weforum.org/reports/the-global-competitiveness-report-2020/>

